
Hela havet stormar. Om skolpolitikens förvandlingar

Ulf P. Lundgren intervjuad av Donald Broady

Ulf P. Lundgren, professor i pedagogik och före detta generaldirektör för Skolverket, förenar samhällsvetarens kritiska blick med skolreformatorns och ämbetsmannens insyn i politikens betingelser. Från denna utgångspunkt ser han tillbaka på de senaste tjugo årens omvandling av svensk skola.

DB: Émile Durkheim berättade att han avsåg att ägna första delen av sitt liv åt att tjäna vetenskapen och andra halvan åt att tjäna staten. För honom kom ju första världskriget och annat elände emellan och han dog innan andra halvan av livet hade börjat. Du däremot har med det sättet att räkna redan hunnit med tre halvor av yrkeslivet. Du var forskare under 1970- och 1980-talen, sedan ämbetsman, nämligen generaldirektör för det nybildade Skolverket 1991-2000, och därefter tillbaka i den vetenskapliga världen som professor vid Uppsala universitet och från 2004 även huvudsekreterare för Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté.

Dina vetenskapliga bidrag är väl kända. Under de senaste trettio åren har du varit den främste företrädaren för det som kallas läroplansteori och ramfaktorteori och mer än kanske någon annan medverkat till att föra in samhällsvetenskap i den tidigare psykologiskt dominerade svenska pedagogiska forskningen. Att du dessutom bidragit så mycket till utbildningspolitiken är nog mindre bekant, åtminstone för Ord&Bilds läsekrets. Då tänker jag inte bara på dina insatser i oräkneliga beredningar, utredningar, kommittéer, expertgrupper och styrelser, utan minst lika mycket på alla informella sammanhang där du haft inflytande. Framtida utbildningshistoriker kommer att få ett styvt arbete med att spåra alla dina idéer och formuleringar som poppat upp i propositioner, reformprogram och läroplanstexter och i den allmänna skoldebatten. Du har alstrat många andliga barn, både legitima och illegitima, och jag vet att du inte älskat alla lika mycket när du sett vad som blivit av dem när de adopterats av andra. Det ska vi prata om nu.

Ord&Bilds redaktion har försett mig med några frågor till dig. Den första lyder: Varför valde en internationellt ryktbar och radikal pedagogikprofessor att bli generaldirektör för Skolverket? Och vad fick dig att hålla ut i närmare tio år under skilda politiska regimer?

UPL: Jo, jag hade blivit så fascinerad av att villkoren för politisk styrning av den offentliga sektorn – inte bara utbildning – hade förändrats så snabbt under slutet av 1980-talet. Inte då men senare förstod jag att förändringen hade att göra med internationaliseringen som egentligen var en del av globaliseringen.

DB: Vilken förändring menade du inträffade i slutet av 1980-talet?

UPL: Den offentliga sektorn hade blivit så svårstyrd. Dels för att den växt i storlek, dels för att den blev alltmer befolkad av professionella, vilket framför allt gällde hälsovårdsektorn men även skolan. Professionella människor är svåra att styra. Dessutom hade de som styrde, det vill säga staten, svårigheter på grund av förändringar i det politiska landskapet – i Sverige regeringsbyten och balansregeringar och så vidare. Allt samverkade till att det blev svårt att driva aktiv politik. Det första exemplet på en riktig kollision var i England på 1980-talet när Margaret Thatcher försökte tvinga bort de korporativa inslagen i styrningen genom att trycka ned fackförbunden och så vidare. Allt detta fascinerade mig och skapade undran.

När jag 1990 blev tillfrågad om att bli generaldirektör för Skolverket hade jag nyss varit med i det så kallade Skolprojektet som Göran Persson tillsatt för att skriva ansvarspropositionen som blev ett startskott för decentraliseringen av den svenska skolan, varefter jag återvände till Lärarhögskolan i Stockholm där jag blev rektor. Då läste jag i tidningen att Göran Persson gjort ett uttalande som jag tyckte låg något utanför det som hade lagts fast. Jag ringde till hans sekreterare och sa att nu får han bjuda mig på middag så ska jag diskutera med honom om de huvudlinjer som beslutats. Men när jag kom till restaurant Lejonporten hade bara en statssekreterare, Anita Steen, kommit och inte Persson. Något tal om beslut blev det inte. I stället erbjöds jag att bli generaldirektör för Skolverket. Jag fick natten på mig att bestämma mig. På kvällen därhemma sa Gun: ”Det är lika bra att du tar det för annars kommer du bara att sitta och kritisera den som tar det så det är lika bra att du tar det.” Så gick det till.

DB: Och varför höll du ut så länge? Du satt som generaldirektör i bortåt tio år, längre tid än någon av dina föregångare.

UPL: En bättre fråga är varför jag slutade i förtid, för det gjorde jag. Meningen var faktiskt att jag skulle vara kvar i tre år till och sedan gå i pension och återvända till forskningen. Men jag hade svårt att acceptera det inspektörssystem som började byggas upp under Ylva Johansson, som till och med ville bygga in en särskild inspektionsnämnd i Skolverket. Det var därför jag slutade –för att allt förvandlades till frågor om kontroll. Då försvann de frågor som jag tyckte var viktigast, om hur skolsystemet fungerar, effekterna av segregationen, hur likvärdigheten skulle kunna garanteras. Ingegerd Wärnersson bad mig fortsätta, men då hade jag redan bestämt mig för att sluta. Jag tror att det var bra både för mig och för Skolverket.

DB: Nästa fråga: Om du skulle göra en balansräkning efter åren som generaldirektör, finns det någon skolstrid som lett till en reform som du uppfattar som en seger? Och något nederlag?

UPL: Så många segrar var det inte. I början av 1990-talet tyckte jag att läroplanskommittén där ju du var med var en seger i den bemärkelsen att den mottogs väldigt väl och att det blev mycket diskussioner om den. Sedan stjälpes balansen när betygfrågan tog över och så att säga vann på något konstigt sätt.

Ett av de stora nederlagen var att en idé försvann som jag hade i Skolprojektet och som fanns med i den så kallade ansvarspropositionen (Prop. 1990/91:18), nämligen att regeringen vart tredje år skulle lägga fram en utvecklingsplan byggd på en rejäl analys av tillståndet inom skolområdet (av analysen blev senare Skolverkets återkommande ”Bilderna av skolan”). Min tanke var att när man decentraliserade skolan och lät kommunerna ta över så skulle ministrarna få svårt att svara inför medierna. De kunde säga två gånger att detta är kommunernas ansvar men när de säger det en tredje gång så kommer ingen att tro på dem. Därför behövs något slags kraftfullt bokslut som slår fast de utbildningspolitiska ståndpunkter som regeringen bestämt sig för och som kommunerna har att rätta sig efter. Och alltsammans skulle bygga på gediget empiriskt material, en lägesrapport över tillståndet i svensk skola. Men därav blev inget. Idén om treåriga budgetcykler försvann med finanskrisen 1991

och den nya borgerliga regeringens första utvecklingsplan för skolan blev bara något slags regleringsbrev till Skolverket. Det tycker jag var väldigt synd. Hade det blivit ett nytt system med kraftfulla ställningstaganden från regeringens sida tror jag att vi sluppit den reaktiva styrning som kommit att präglade skolpolitiken.

DB: När du började prata om utvecklingsplaner lät det som en teknikalitet men jag förstår att saken ligger dig varmt om hjärtat. Du tycker att styrningen av skolan ska vara aktiv och inte reaktiv. Vad menar du mera konkret med det?

UPL: Den reaktiva styrningen som inleddes under Östros och sedan blivit starkare och starkare finns inte bara i Sverige utan i hela OECD-området. Medierna driver en fråga och regeringen backar genom att öka kontrollen och tillsätta fler inspektörer, varefter media driver en annan fråga och regeringen backar. Det är väldigt tråkigt. En aktiv styrning förutsätter någon form av bokslut då och då där partipolitiska värderingar och regeringens värderingar kommer fram, ett politiskt bokslut där man säger att nu har vi så många utvärderingar och annan kunskap om skolan så nu måste vi ta oss samman och bestämma vad vi ska göra åt den.

DB: Låt oss återvända till tiden med Läroplanskommittén i början av 1990-talet där du var ordförande. Jag minns hur du i början hade visioner om att den skulle kunna fungera lite som Snillekommittén på 1820-talet. Vi satt och gjorde listor över kloka människor som skulle kunna anlitas, Astrid Lindgren och andra. Det blev inte så. Hur tror du att det kommer sig att skolfrågan eller folkuppfostringsfrågan under tidigare epoker varit viktig i det kvalificerade offentliga samtalet men inte i dag?

UPL: Man kan se det som ett svek från det intellektuella Sveriges sida. Göran Hägg tillhör de få som faktiskt försökt, det får man säga till hans heder. Och Sven-Eric Liedman i sina senare böcker och några till, men det är konstigt att det inte görs mer. Det är möjligt att skolsystemets expansion inneburit att de teknokratiska frågorna tagit över. När jag bläddrade i Nationalencyklopedins volym om 1900-talet hittade jag inget om utbildning. Trots att inget århundrade varit så kopiöst dominerat av utbildning. I slutet av 1900-talet var över 40 procent av svenska folket dagligen engagerade i utbildning – som elever, studenter eller lärare. Ändå uppfattas inte utbildning som viktigt! Det är som vattnet för fiskarna, så nära att vi inte ser det. Det är kanske den enkla förklaringen. Ett eller två hundra år tillbaka i tiden var skolning för alla en ny tanke. I kommitténs betänkande *Skola för bildning* (SOU 1992:94) hade vi ju med din översättning av förslagen från Collège de France om framtidens utbildning. Förhoppningen med hela betänkandet var att få till någon liknande diskussion i Sverige. Det lyckades dåligt.

DB: Innan betänkandet kom hade förslagen från Collège de France publicerats i Ord&Bild tillsammans med ett underlag som jag skrev för Läroplanskommittén ("Bildningsfrågan – ett återupplivningsförsök", Ord&Bild, nr 1 1992, s. 3-26), och jag vill passa på att fråga dig om en sak som jag undrat över. Mitt främsta ärende med det underlaget var att fästa uppmärksamheten vid motsättningen mellan å ena sidan den klassiska bildningstanken, det vill säga idén att bildning innebär att människor formar sig till något inte på förhand givet, å andra sidan det målstyrningstänkande som började präglade den svenska utbildningsdebatten och utbildningspolitiken. Målrationalitetens tyranni tycker jag bara har blivit värre sedan dess, samtidigt som ordet bildning blev populärt i de mest oväntade sammanhang. För mig går det inte ihop. Hur ser du på förhållandet mellan bildning och målstyrning?

UPL: Ja, bildningsbegreppet ockuperades snabbt. Samtidigt med att Läroplanskommittén lade fram sina förslag så pågick den stora förändringen av kommunernas organisation och "bildningsnämnder" dök upp överallt. Bildning blev en administrativ term. Och det som hände med målstyrningsdiskussionen var egendomligt. Min tanke var att systemet skulle målstyras men inte individerna i det. Målstyrning handlade för mig i hög grad om att slå vakt om likvärdigheten, att chanserna inte skulle vara alltför beroende av vilken skola eleverna hamnade i. Tanken var inte att ta bort de enskilda individernas möjligheter att bilda sig i systemet. Det här missförstods, vilket hade att göra med att målstyrningen kom att kopplas till betygssystemet som i sin tur är kopplat till individer. Hela idén med målstyrningen av skolan var att den skulle kopplas till utvärdering av systemet, inte till kontroll av individer. Här gick det fel när kommunerna skulle sköta det hela.

DB: Ja, i dag tvingas till och med de stackars eleverna att formulera målen för sitt eget arbete. Skolan flyttar ned ansvaret till dem som har sämst förutsättningar för att planera.

UPL: Ja, och det känner jag sorg inför. Det var det som gjorde att jag inte kunde stanna kvar som generaldirektör för Skolverket. Jag var alltså erbjuden att fortsätta ett tag till men ville inte, på grund av att det här med inspektörerna kom in. Man riktade inte in sig på systemet utan på individerna. Betygssystemet blev den stora katastrofen. I och med betygssystemet kom målstyrning att uppfattas som resultatstyrning på individnivå. Det borde inte vara så, om man tittar på riktlinjerna i läroplanerna så handlar det ju om att få lokala politiker och skolledare att inse att de hade ansvar för likvärdighetsfrågor, inte för att enskilda elever skulle nå förutbestämda mål.

DB: Hur gick det med en annan av dina innovationer, "mål att sträva mot", som var ett viktigt inslag i läroplanskommitténs förslag? Visst var det du som hittade på det uttrycket?

UPL: Javisst, men målen att sträva mot försvann väldigt snabbt. Det fanns ingen styreffekt i dem. Det är möjligt att konstruktionen var fel. Det känner jag också sorg inför. Jag trodde att den diskussionen om skillnaden mellan mål att uppnå och mål att sträva mot skulle nå ut till kommunerna. Så blev det inte alls. Och det var konstigt att lärarna inte kunde lära sig förstå skillnaden. Jag tror inte att lärarutbildningen lär ut den heller.

DB: Vilken innebörd lade du in i ordet sträva?

UPL: När jag fastnade för ordet hade jag för mig att det fanns i Viktor Rydbergs kantat från 1877. O mänsklighet du strävar mot ett mål fördolt för dig, trodde jag att det stod där. Senare kollade jag upp det och det som egentligen står är "Ur nattomhöljda tider/emot ett mål fördolt för dig,/o mänsklighet, du skriker/i sekler fram din ökenstig!" Verbet sträva fanns bara i mitt minne. Men det var så jag föreställde mig målen att sträva mot, som något tungt och svettigt som inte individerna utan mänskligheten strävar efter. Så tillkom uttrycket mål att sträva mot. Både jag och Svenska akademien beklagar att det ofta förkortas till "strävansmål".

DB: Du hittade väl också på det ord värdegrund som lanserades i Läroplanskommitténs förslag?

UPL: Ja, jag trodde det. För en tid sedan frågade jag Bibbi Hörnqvist som var med i Läroplanskommittéarbetet och hon sa: "Jag kommer mycket väl ihåg hur det kom till. Det var sent en natt, vi hade diskuterat fram och tillbaka vad vi skulle ha i läroplanen i stället för de övergripande målen och då sa du att ta värdegrund för då blir det en grund för målen att stå på." Det tyckte jag var kul, ett eget ord som jag hittat på! Men när jag i påskas på landet bläddrade i Åke Islings bok från

1988 hittade jag ett kapitel som heter "Värdegrunden". Då skämdes jag. Jag hade varit så bombsäker på att jag hittat på ordet.

DB: Och vad var din tanke med ordet värdegrund?

UPL: Min tanke var att om den nya läroplanen ska innehålla dels mål att sträva mot, det vill säga långsiktiga önsknings, och dels mål som skall uppnås, så måste man dessutom få med det som i tidigare läroplaner kallades övergripande mål, sådant som har med demokratisk fostran och liknande att göra. Jag tänkte att det här sista egentligen inte är mål utan en värdegrund som ska genomsyra allt i skolan, som all verksamhet ska stå på. Jag tycker att det blir fel att säga att vi ska fostra elever till demokratiska människor. Systemet som sådant ska vara fostrande. Det är ingen pedagogisk uppgift utan något som ska prägla hela systemet. De som jobbar där måste stå upp för det, inte bara prata om det. De måste reagera mot sådant som händer i skolan som strider mot de grundläggande värderingarna. Annars blir alltihop ett pedagogiskt projekt. Du lärde mig en gång att skolan är duktig på att pedagogisera saker och ting. I stället för att använda datorer så undervisar man om datorer. Det är samma sak med värderingar. I stället för att bruka värderingar i det vardagliga arbetet undervisar man om dem. Det var så jag tänkte, att värdegrunden är något man dagligen står med fötterna i, så att säga. Man kan inte kliva ur den, den finns där hela tiden.

DB: Vilken bild hade du i huvudet? Är värdegrunden något i stil med en husgrund eller marken under oss eller...

UPL: Där är nog marken jag tänker på. Det är något slags bondemetafor, jorden eller myllan man står på. Och målen att sträva mot är de nya marker man med tungt hårt arbete tänker odla upp. Jag är av bondesläkt.

DB: Här ytterligare en fråga från Ord&Bilds redaktion: Om vi blickar tillbaka på de senaste decenniernas skolpolitik har den handlat om en statsmakt som drar sig tillbaka och lämnar över en stor del av ansvaret för skolfrågorna till kommuner (eller kanske snarare anonyma kommunaladministratörer) och allehanda marknadsaktörer. Denna förändring tycks – oavsett om vi betraktar den som ett uttryck för anti-etatism, marknadsisering eller decentralisering – ha drivits avsevärt längre här än på många andra håll i västvärlden. Hur vill du förklara denna genomgripande förändring? Den svenska enhetsskolemodellen hade vunnit internationell berömmelse och tillskrevs av nationalekonomer ett betydande samhällsekonomiskt värde, och stödet för en stark offentlig sektor har varit och är utbrett inom den svenska befolkningen, enligt sociologen Stefan Svallfors.

UPL: När vi gör historiska jämförelser måste vi ha klart för oss de våldsamma skillnaderna mellan när det svenska välfärdssystemet byggdes upp och dagens situation. När jag tog studenten var vi ungefär 6 500 i hela Sverige. I dag är det 95 000. Verksamheten har vuxit så enormt att frågan är om det över huvud taget är möjligt för staten att styra som förut. Däremot tycker jag att politiken varit väldigt fantasilös i att hitta bättre sätt att styra. Man faller tillbaka i ett populistiskt sätt att styra, mer och mer reaktivt. Inför valet kan Jan Björklund vinna gamla människors röster med budskapet att vi ska gå tillbaka till den katederundervisning vi hade förut. Och något viktigt som tillkommit efter 11 september 2001 är den starka rädslan för framtiden, som ger ökad efterfrågan på kontroll – mer buggning, mer övervakning på offentliga platser. Det slår även genom i skolsystemet där man genom mer kontroll tror sig kunna återvinna något slags central makt. Det tror jag inte att man kan. Däremot kan man jaga enskilda personer i systemet, vilket tydligen ger något slags trygghet.

DB: Men det kräver ändå sin förklaring att det gått så förbluffande snabbt att införa marknadslösningar i Sverige. Hur vill du till exempel förklara friskolornas expansion?

UPL: I och för sig är Sverige inte så extremt som man ofta föreställer sig. Privata skolor har fördelaktiga villkor även på andra håll i världen. Och deras tillväxt brukar sluta någonstans vid 14-15 procent, så även i amerikanska delstater.

DB: I Stockholm går nu runt 25 procent av gymnasieeleverna i fristående skolor.

UPL: Ja, men färre på grundskolenivå. Förklaringen till att de fristående skolorna så snabbt fått fäste i Sverige är att de borgerliga partierna hade en strategi. När de kom till makten 1991 såg de till att friskolor skulle få starta enbart efter Skolverkets tillåtelse och följa samma läroplaner som offentliga skolor. Samtidigt som de nya läroplanerna skulle komma att erbjuda mycket större frihetsgrader än tidigare. På så sätt lyckades den borgerliga regeringen med att få friskolorna att uppfattas som delar av den offentliga sektorn. Och socialdemokraterna hade spelat med redan från början när Göran Persson efter 1989 drev fram profilering av kommunala skolor: om man profilerar kommunala skolor och samtidigt tillåter fristående skolor som tilldelas ungefär samma statsbidrag så uppfattas alltsammans som delar av en offentlig skolsektor. Senare kom socialdemokraterna att splittras när Widar Andersson och andra anslöt sig till friskolelägret och fick många med sig. Även socialdemokrater uppfattar det i dag som acceptabelt att gå på Enskilda Gymnasiet. Per Unckel och hans rådgivare var klipska, de insåg att detta var enda sättet att vinna. Och de har vunnit.

DB: Så det är så du vill förklara paradoxen att svenska folket hyser en obrutet stark tilltro till den offentliga sektorn och samtidigt accepterar fristående skolor? Helt enkelt med att de fristående skolorna uppfattas som tillhöriga den offentliga sektorn?

UPL: Ja, och det är därför som vi inte fått någon riktig diskussion. Det är i alla fall min hypotes, som vore intressant att pröva. Om de svenska fristående skolorna haft särskilda skoluniformer och annat som är synligt, eller tillåtits att ta 50 000 kronor i terminsavgift, hade de förblivit en marginell företeelse och mött mycket starkare motstånd, som i andra länder där privata skolor framstått som ett fristående system.

DB: Vilken är din egen åsikt om de fristående skolornas existensberättigande? Det brukar talas om värdet av valfrihet.

UPL: Hela friskolediskussionen har varit enfaldig. Vad gäller till exempel religiösa friskolor, har jag alltid tyckt att det franska ställningstagandet är rimligt, det vill säga att stat och kyrka ska vara två skilda ting. Den franska diskussionen om till exempel slöjor har inte fått något genomslag i Sverige. Jag förstår inte varför vi ska ha religiösa friskolor.

Mina barnsliga förhoppningar på skolans förändringar i början av 1990-talet var att den skulle bli mer lokalt anpassad. Då hade vi haft en undervisning anpassad till den omvärld där skolans finns. Jag gillar inte att man vill lösa problem genom att flytta bort barn. Kommer man som jag från ett litet samhälle, Kristinehamn, vill man ha en skola anpassad till den plats där den finns, och dessutom vill man ha likvärdighet – när man slutar sin skola vill man ha samma chanser som om man gått på någon annan skola.

DB: Och valfriheten? Ord&Bilds redaktion har bett mig fråga dig om det inte är så att den utlovade valfriheten mellan och inom skolor leder till att såväl den individuella skolframgången som skolnederlaget blir privata angelägenheter.

UPL: Hela moderniteten bygger på valfrihet. Det som skiljer det moderna från det förmoderna är att du har rätt att välja i stället för att bli vald. Men valfriheten kan också vara ett väldigt elitistiskt projekt. För att valfrihet ska fungera i ett demokratiskt samhälle krävs för det första kolossalt mycket information, för det andra faktiska möjligheter att välja. Problemet med valfrihet i skolan är att den finns i Stockholm, men vilken valfrihet har elever i Storfors eller Lycksele? Där finns ingen valfrihet.

DB: Och inte heller i Stockholm för den som bor i någon av de södra eller västra förorterna och har usla betyg.

UPL: Det som förvånar mig är att denna valfrihetsretorik inte ifrågasatts politiskt. Här tycker jag att de intellektuella gjort dåligt ifrån sig, om vi nu har några intellektuella i Sverige. Och det handlar inte bara om individuell valfrihet i valet av skola. Även själva skolarbetet får mer och mer formen av individualistiska projekt. Man föreställer sig att elever kan placeras framför datorn och leta upp hela världens samlade kunskap.

DB: Mitt intryck är att hyllningarna till det individualistiska kunskapssökandet och marknadsföringskampanjerna från de skolor som profilerar sig på det sättet är fällor gillrade för den uppåtsträvande lägre medelklassen. De kulturellt bemedlade familjerna vet att framtidens eliter formas av traditionella gymnasiestudier i välrenommerade skolor.

UPL: Ja, det är självklart. Med mer valfrihet blir det allt viktigare vilka resurser man har med hemifrån. Som jag och Gun bråkade med dottern Ebba för att hon skulle läsa naturvetenskapsprogrammet!

DB: Här nästa fråga på listan. Krisrapporter och allehanda krislösningsrecept duggar tätt i skoldebatten. Men hur förhåller det sig egentligen? Är tillståndet i svensk skola så eländigt som media vet att berätta och som många tycks tro?

UPL: Nej inte alls, och det här är ännu ett exempel på den reaktiva skolpolitiken. För några veckor sedan hade jag ett seminarium hos utbildningsutskottet som gett mig i uppdrag att gå genom alla de internationella kunskapsmätningar där Sverige varit med sedan 1970-talet. Resultaten förvånade. Det är bara i två mätningar som Sverige legat i botten, det gällde 13-åringars läsförmåga 1974 och 2001, och den sistnämnda mätningen är otillförlitlig. I ett tjugotal mätningar har Sverige tillhört det absoluta toppskiftet. I till exempel den stora undersökningen av vuxnas (16 till 64 år) läsförmåga uppnådde Sverige de allra bästa resultaten. Massmedierna ger ju den motsatta bilden, vilket utnyttjas av politiker i valtider. Det är egendomligt att inte journalister är mer kritiska.

DB: När du satt med i CERIs styrelse vid OECD var du ju med om att starta PISA-undersökningarna. Vilken var huvudtanken?

UPL: Vi tyckte att det behövdes en ny sorts mätningar eftersom de tidigare IEA-undersökningarna varit kursplanerelaterade och därmed beroende av provkonstruktörernas uppfattningar. Med andra ord var testernas frågor alltför beroende av uppfattningar om vad skolan borde lära ut. Vi ville att testen skulle ta fasta på kompetensen och inte på vad som står i olika europeiska länders kursplaner, helt enkelt för att vi lever i ett informationsrikt samhälle där det inte bara är i skolan som man lär sig. Det sättet att tänka hörde till tidsandan. I Läroplanskommittén hade vi ju samma idé om att den statliga styrningen skulle inriktas på övergripande begrepp och teorier, inte på stoffet som i stället skulle behandlas i lokala arbetsplaner som skapades på skolorna. Man måste veta vad imperialism är

men läroplanen ska inte föreskriva att man ska syssla med låt säga förhållandet mellan USA och Latinamerika.

Eftersom tidigare undersökningar var så kursplanerelaterade är det svårt att jämföra dem med PISA-undersökningarna. Idén med PISA var alltså att det viktiga är vilken kompetens unga människor har och får, inte om de lärt sig detta i skolan eller någon annanstans. Man kan säga att i förlängningen av PISA blir skolan mindre och mindre intressant. Att vi i Sverige får bra resultat på läsförståelsetesten kan sättas i förbindelse med sådant som att vi sällan dubbar teveprogram och filmer. Om man hårdrar det sätt att tänka som låg bakom PISA kanske i förlängningen staten borde nöja sig med att inrätta ett stort examinationsinstitut och sen strunta i var eleverna skaffat sina kunskaper.

DB: Då är det ju konstigt att PISA-resultaten i den svenska debatten används för att bedöma och oftast döma ut just skolan.

UPL: Ja, och inte bara i Sverige. Jag har följt den tyska diskussionen som är intressant. Där skyller man sina dåliga PISA-resultat på skolan samtidigt som man inte kräver att folk ska läsa. I Tyskland är filmer och teveprogram dubbade och inte textade, och stavningsreformen som i sig säkert är bra har gjort det svårare för somliga. Det är till sådana förhållanden som resultaten av PISA-undersökningarna måste relateras.

DB: Den finska skolan framhålls ju överallt som föredömlig.

UPL: När det gäller läsförståelse har finnarna en fördel eftersom finska språket är så lättläst. I skriftspråket finns inga accenter, och om en vokal uttalas som lång så skrivs den med två likadana vokaler efter varandra. Dessutom finns nästan inga invandrare i Finland. Och lärarutbildningen är mycket bra, tror jag. Den är attraktiv på grund av sitt urval och kraven är högt ställda. Kanske är Finland det enda landet utanför Asien där lärare fortfarande är en högt värderad yrkeskår. När man nu vid Helsingfors universitet uppförde ett nytt campus så byggde man in en demonstrationsskola av den sort som vi lämnade i Sverige på 1970-talet.

DB: Nästa fråga: Som utbildningshistoriker och läroplansteoretiker har du gång efter annan råddbråkat frågan Varför finns skolan? Med begreppet modernitetens läroplanskod – tron på att utbildning kan utvecklas rationellt genom utvärdering, genom experiment och genom vetenskap – urskiljde du grundläggande drag i 1900-talets skola och skolpolitik. Ser du nu konturerna till något nytt som på motsvarande sätt kan bringas på formel?

UPL: I början av 1900-talet var det viktiga att skolan skulle vara nyttig. På 1950-talet tillkom argumentet att skolan bidrar till tillväxt. Utbildningsekonomin tesar slog genom i budgetpropositionerna. Men på 1980-talet dyker konkurrensmotivet upp. Tillväxt är inte det enda, mer fundamentalt är att Sverige skall klara sig i konkurrensen vilket ska ske med hjälp av kompetens. Det var i den tidsandan som PISA och våra läroplaner i början av 1990-talet kom till. När människor utbildas för en osäker framtid är det inte längre rostfria kunskaper utan rostfria förhållningssätt som behövs, förmågan att genomsöka och sortera information. Så om det finns någon ny kod så har den med konkurrens och kompetens att göra.

DB: Till sist några dagsaktuella frågor. Har du några kommentarer till Jan Björklunds utspel?

UPL: Det är motsägelsefullt att Björklund dels säger att lärarnas status ska höjas och dels säger åt dem att ha mer katederundervisning. Det är ju att ta från lärarna ett av deras främsta verktyg, valet av undervisningsmetod. Och att ge legitimation till lärare, det är bara en facklig fråga och inget annat.

DB: Beträffande lärarkåren undrar jag över hur du ser på att den förpassats nedåt i de sociala hierarkierna. I vår forskningsgrupp har Mikael Börjesson visat att lärarstudenternas positioner sjönk dramatiskt under 1990-talet, hur man än mäter: sjunkande gymnasiebetyg, sjunkande resultat på högskoleprovet, sjunkande socialt ursprung. Det är inte längre lärares barn utan de lägre samhällsklassernas barn som blir skollärare. Jag förutser som en konsekvens att en stor del av landets skolor kommer att te sig oacceptabla för överklassen och den övre medelklassen. Så snart dessa föräldrar läst det första brevet som barnets nya lärare skickat hem, kommer de att knacka på hos rektorn och meddela att en så okunnig person får inte komma i närheten av vårt barn. Eller också röstar de med fötterna och flyttar barnet till en annan skola. Då klyvs systemet definitivt.

UPL: Ja, när skolan och lärarutbildningen växer så blir det nästan med statistisk nödvändighet så. När jag gick i gymnasiet hade vi docenter som lärare och många av professorerna i Uppsala har haft en sejour som lektor på gymnasiet. Men lärarkårens nedflyttning är också delvis självförvållad. Det påminner om vad som hände med officerskåren efter andra världskriget då försvaret byggdes ut så att det visslade och varenda Pettersson kunde bli officer. Så småningom fick underbefäl officerstitlar. Officerskåren tog kål på sig själv.

DB: Sammanfattningsvis, vilken är din prognos för skolans utveckling?

UPL: Om femton år tror jag att staten i stort sett kommer att ha en kontrollapparat för examination och liknande medan folk kommer att plocka fram sina utbildningar själva. Det kommer att bli mycket stora skillnader mellan stad och landsbygd. Om du är läkarbarn i Storfors har du inte mycket att välja på. Vi kommer att få fler internatskolor och den typen av förflyttningar. Jag tror att vi är på väg dit. Sorgligt nog.

DB: Det innebär att vi kommer att få en situation liknande den i många andra länder där det är viktigare vilken skola man gått på än vilken utbildningsinriktning man valt. Detsamma kommer att gälla för lärarna. Det kommer att smälla högre att vara gymnasielärare på Norra Real i Stockholm än professor vid Högskolan i Gävle.

UPL: Ja, min prognos är vi kommer att få ett hela havet stormar fram till dess att staten ser till att det blir ett examinationssystem. Vilket överklassen kommer att acceptera eftersom deras barn gått i skolor som garanterar att de klarar sig bra.

Noter:

1. CERI (Centre for Educational Research and Innovation) med huvudkontor i Paris är ett organ för utbildningsforskning och utveckling inom OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development).
2. PISA (Programme for International Student Assessment) är de stora OECD-undersökningar av femtonåringars kunskapsnivåer som från och med år 2000 vart tredje år genomförs i många länder och brukar orsaka larmrapporter i medierna. Se vidare <http://www.skolverket.se/sb/d/254>.
3. IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) är en organisation som sedan slutet av 1950-talet testat skolelevs prestationer i olika länder. Se <http://www.iea.nl/>.

[SLUT]